

*Kovács Gábor: Az utolsó kísértés
– változatok a hatalomra*

Az „utolsó kísértés” – hogy azonnal megmagyarazzuk a kötet cím metaforáját – a hatalom kísértése. A politikafilozófus szerző az esszégyűjteményének élére emelt bevezetést a bibliai történet földidézésével kezdi. A negyvennapos pusztai böjti Jézust háromszor is megkísérti a Sátán. Előbb a testet igyekszik elcsábítani, majd a hiúságot-dicsőségvágyat használja eszközüül, végül a világ feletti hatalom ígéretével kecsegtet. Ez a harmadik kísértés a legerősebb: hogy sikerüljön ellenállni neki, emberfeletti önuralomra van szükség hozzá. A történet tanulsága, magyarázza a szerző, hogy a hatalomvágy bizony az emberi lélek legerősebb mozgatórugója.

Nos, Kovács Gábor könyve ezzel a harmadik kísértéssel foglalkozik: a huszadik század hatalmainak és hatalomelméleteinek esszéisztikus panorámáját tárja az olvasó elé. A körkép, noha nem törekszik szisztematikus teljességre, imponálóan gazdag. Szó esik a „létező szocializmus” bolsevik hatalmától a modern képviselői demokrácián keresztül a posztmodern hálózati „birodalomig” számos politikai-hatalmi berendezkedéstől, és föltűnik a baloldali radikális elméletektől a liberális és republikánus meg a konzervatív-jobboldali teóriákon keresztül a posztmodern megközelítésekig számos politikaelméleti koncepció. Rövid ismertetésünk keretében nem tudunk kitérni valamennyi tanulmányra: inkább a figyelem felkeltését szolgáló recenzióinkban a legfontosabbnak látszókat igyekszünk közülük fölillantani.

A vizsgálódások kiindulópontja a létező szovjet szocializmus ideológiája, a bolsevizmus. A kommunista rendszer összeomlásáért hatása alatt született lendületes esszé – a

kötet legkorábbi, a kilencvenes évek elején írott dolgozata – beállításában a bolsevizmus voltaképpen sajátos „világmodellként” fogható föl. Az Aron Jakivlevics Gurevicstől kölcsönzött – a neves orosz kultúrtörténész által a középkori kultúra értelmezésére kidolgozott – fogalom egy adott kultúra afféle „csontvázát” jelöli: a „világmodell” e szerint az a koordináta-rendszer, amelyen belül az egyes elemek sajátos helyi értéket nyernek. A modell meghatározza a vizsgált kultúra tagjainak fölfogását az egyén és közösség, egyén és hatalom viszonyáról, sőt, a kultúra időszelvényét és térszelvényét is. Ha az orosz kommunizmus ellentmondásossága, mint Nyikolaj Bergyajev magyarázóelmélete mondja, a nyugati és keleti elemek keveredésére vezethető vissza, akkor érdemes megfigyelnünk – érvel Kovács –, ahogy a bolsevik világmodellben a nyugatias racionális elemek visszaszorúlnak és a keleties vallásos elemek fölerősödnek. A megvalósult eszme birodalmában – a sztálini érában – elhalványul a lineáris időszelvény, a történelem mintegy eljutván végpontjára, a történelmi idő ciklikus idővé változik, a térszelvényben pedig hierarchizált tér válik uralkodóvá, középpontjában a különféle szent helyekkel.

A huszadik századi politikaelméleti koncepciók közül a kötet tanulmányai kettőt részesítenek a legalaposabb figyelemben: Guglielmo Ferrero és Hannah Arendt politikai filozófiáját. Míg azonban az Arendt-esszé kiindulópontja hőségnek kiemelkedő kanonikus rangja, addig a Ferrero-tanulmány Ferrero kanonizáltságának hiányával kell szembenézzen. Nos, Kovács értelmezésében Ferrero valóban nem szaktudós: történelmi esszéiben inkább kora gyötrő problémáinak történelmi gyökereit keresi. Az esszéinek sorából kibontakozó vízió azonban, az európai

civilizáció történetét rivális legitimitási elvek küzdelmeként leírva, úgymond, eredeti – sok tekintetben a weberi legitimitáselmélettel rokon – koncepcióvá áll össze. A félelem, a hatalom és a legitimitás viszonyára épülő koncepció a demokráciát éppen a polgáraitól a legkevésbé féltő és polgáraiban a legkevésbé félelmet keltő berendezkedésként képes értékelni. Arendt, a másik oldalon, valódi sztárfilozófus, akinek a kutatása már-már ipari méretűvé kezd válni, és akinek személye körül egyenesen kultusz látszik kibontakozni. Az ő ábrázolásában Kovács a kultúrkritika és a republikánizmus összefüggésére helyezi a hangsúlyt. Arendtnek a klasszikus filozófia-történelmi hagyományokhoz kapcsolódó és a huszadik század rettenetes tapasztalataira reflektáló politikai filozófiája eszerint a republikánus tradíciót újítja meg. Gondolatainak legfőbb tanulsága az emberi létezés alapvető pluralitásának hangsúlyozása: hogy az emberi cselekvést nem heroikus egyéni vállalkozásként, hanem ellenkezőleg, közösségi vállalkozásként fogja föl.

A legerjedelmesebb dolgozat a hatvanas évek politikai gondolkodását mutatja be. A rendkívül alapos összefoglalás a „hatvanas évek” fogalmát nem valamiféle leíró-formális értelemben használja: a korszak normatív-szubsztantív fogalmával dolgozik. A „hatvanas évek” az évtizedet meghatározó újbaloldali radikalizmus korszakával azonosul itt tehát: a forradalom, életmód, hatalom és kultúra fogalmi. Az előbb a nyugati, majd a magyar teljesítményeket sorra vevő elemzés az évtized átfogó panorámájának megrajzolása után néhány reprezentatív művet tárgyal: a nyugati munkák közül Herbert Marcuse, illetve Theodore Roszak fő művét mutatja be, a magyar munkák közül pedig, figyelemre méltó módon, két, akkor kiadatlanul maradt

munkát elemez: Bence György, Kis János és Márkus György *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* című híres – mindközönségesen csak „Überhaupt-tanulmányként” emlegetett – kéziratát, illetve a Konrad György–Szelényi Iván szerzőpáros hasonlóan emlékeztető, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című munkáját. Az elemzés tanulsága szerint az újbaloldal hazai teljesítményei összehasonlító mércével mérve is jelentősnek mondhatók: az évtized magyar gondolkodása érdemben képes kapcsolódni a nemzetközi szellemi áramlatokhoz.

A kötet zárása azt igyekszik végiggondolni, hogy a huszonegyedik század elején megnyílni kell átfogalmaznunk a klasszikus politika szférájának és a modern demokrácia berendezkedésének problémáit. A modernitás nagy elbeszélésének hitelvesztése egyben szükségképp a nemzetállam politikai mechanizmusainak – sőt, talán a hagyományos értelemben vett politikának – is a végét jelenti. A folyamatok nyomán – ahogy szerzőnk Manuel Castells híres gondolatmenetét idézi – a nemzetállamok kiszolgáltatott sajkaként hányódnak a globalizáció viharos tengerén. Az a kérdés tehát, milyen politikai egység lép majd a nemzetállam helyére. A válasz megfogalmazásához Kovács a Michael Hardt – Toni Negri szerzőpáros visszhangos könyvét, az *Empire*-t választja vezérfonalul. Beállításában ez a munka a modernitást lezáró posztmodern korban a demokrácia, szuverenitás, legitimitás fogalmainak újraértelmezésére vállalkozik. Az *Empire* elemzése szerint a globalizáció nyomán kialakuló posztmodernizáció során a nemzetállam imperializmusa helyébe maga az impérium, a Birodalom lép mint a szuverenitás új alanya és a legitimitás új tárgya. Ennek az új Birodalomnak nincsenek határai, így nincsen világos középpontja

sem: politikai berendezkedése a kapcsolatok sokasága által összefogott, univerzális kommunikációs hálózat képét mutatja inkább.

Az utolsó kísértés – változatok a hatalomra Kovács Gábornak a harmadik könyve immár. A mostanihoz sokban hasonló esszékötete (*A megátalkodott jóhiszeműség esélyei: Eszmetörténeti tanulmányok*, Liget Könyvek, 2001) után ő készítette el a máig egyetlen szisztematikus, az életutat és az életművet a teljesség igényével bemutató Bibó-monográfiát (*Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig: Bibó István, a politikai gondolkodó*, Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, 2004). Mint összefoglaló munka ez utóbbi könyv a Bibó-kutatások meghatározó darabjának számít. Annál inkább érdemes fölfigyelnünk rá, hogy ennek a mostani gyűjteménynek számos pontján is föl-fölbukkan Bibó alakja. A Ferrero-portré természetesen megemlékezik róla, hogy a fiatal Bibó svájci ösztöndíjas-évei idején Ferrero hallgatója: mestere nézetei ilyenformán alap-

vetően határozzák meg éppen formálódó világképét. A demokrácia és a tervezés vitájának szentelt ismertetés a kései Mannheim tervezéskoncepcióját tárgyalva utal Bibó korabeli recenziójára. A hatvanas évek politikaelméleteit tárgyaló dolgozat Bibó kései, magánra mondott – és az újbóloldali nézetekkel határozottan vitatkozó – összefoglalását a korszak legjelentősebb hazai teoretikus teljesítményének minősíti. A modern elitelméleteket áttekintő írás végül a fiatal Bibóra tud hivatkozni: az „elittről és a szociális érzékről” szóló fiatalkori cikk eszerint az elitekkel szemben normatív követelményt támasztó elitelméletként értékelhető.

Kovács Gábor, a Bibó-monográfus mostani politikaelméleti-eszmetörténeti tanulmányaiban sem feledkezik meg tehát legkedvesebb hőséről. (*Kovács Gábor: Az utolsó kísértés – változatok a hatalomra: Politikai eszmetörténeti tanulmányok*, Bp.: Liget Könyvek, 2008)

Percz László
filozófiatörténész, az MTA doktora

CONTENTS

Andor Semsey, a Great Maecenas of Sciences in Hungary

Guest Editor: József Ádám

József Ádám: Introduction	2
Ernö Marosi: An Old Benefactor of the Hungarian Academy of Sciences, Andor Semsey	5
Gábor Papp – Tibor Kecskeméti: Unparalleled Donations by a Great Maecenas to the Hungarian National Museum (Andor Semsey and the Department of Mineralogy and Palaeontology of the HNM)	8
László Kordos: Andor Semsey and the Geological Institute of Hungary	20
Tamás Vásárhelyi: From Maecenas to Maecenas: On the Relation of Andor Semsey and Ottó Herman	23
József Hála: Andor Semsey, the Maecenas of the Hungarian Ethnography	29
József Pozsonyi: Andor Semsey – A Landowner Supporting Science	38

Global Ecology: Ecology and Environmental Issues

Guest Editor: Gábor Vida

Miklós Kertész – Gábor Vida: Introduction	43
Katalin Török: Ecological State and Perspectives of the Globe	48
Zsolt Molnár – Sándor Bartha – Ferenc Horváth – János Bölöni – Zoltán Botta-Dukát – Bálint Czucz – Katalin Török: Evaluation of the Hungarian Habitats Based on the MÉTA-Database of the IEB-HAS	54
András Báldi – Tibor Szép: Status and Future of the Hungarian Fauna	58
András Takács-Sánta: Environmental Problems: Generalists and Social Dimension Missing	62

Our Mother Tongue in Europe

Jenő Kiss: Scientific Languages, Mother Tongue and Professional Élite	67
Péter Bősze: Improvement of the Hungarian Medical Language: Opportunities and Obligations	75

Study

Sándor Mészáros – Gábor Szabó: Principles and Practice of PhD Education in Hungary and the OECD-Countries	86
---	----

Academy Affairs

Lajos Rózsa – László Papp: Matters of Co-authorship and Other Comments on the Current Hungarian Practice of Scientometry	95
Science for a Livable Planet (<i>Júlia Sipos</i>).....	103

Discussion

Ferenc Kozár: Reflections to Imre Kádár's Article	110
---	-----

Obituary

Imre Ruzsa (<i>András Máté</i>)	112
---	-----

<i>Outlook (László Jéki – Júlia Gimes)</i>	115
--	-----

<i>Book Review (Júlia Sipos)</i>	118
--	-----